

Redactionele kanttekeningen

De vrolijke wetenschap

Hoe vrolijk wordt de wetenschap? 'Fröhliche Wissenschaft: das bedeutet die Saturnalien eines Geistes, der einem furchtbaren langen Druck geduldig widerstanden hat.'

Voor de rechtswetenschap krijgt dit woord een door zijn auteur in het geheel niet voorziene geldigheid. In de naaste toekomst wordt een groot deel van de rechtswetenschap voorwaardelijk gefinancierd.

'Universitair onderzoek van groot maatschappelijk of wetenschappelijk belang wordt dan bekostigd op grond van afspraken tussen minister en instellingen (. . .). De voorwaardelijke financiering mag niet ontaarden in bureaucratische rompslomp of bemoeienis met de details van het onderzoek. Daarom is als globale norm gesteld, dat de grootte van de programma's op vijf of tien arbeidsjaren wetenschappelijk personeel moet liggen. Dit komt de souplesse van het stelsel ten goede (. . .).

Een belangrijke voorwaarde is, dat de plannen van de onderzoekers en hun werk extern — dus door deskundigen buiten de instelling — gunstig zijn beoordeeld. Uit de externe beoordeling moet blijken of de groep onderzoekers het vertrouwen geniet van vakgenoten, of de groep een solide reputatie heeft (. . .). Er is nog één voorwaarde die weliswaar minder stringent van karakter is, maar daarom niet minder belangrijk. Uit de voorstellen voor voorwaardelijke financiering moet blijken of er sprake is van een redelijke mate van landelijke afstemming.*

Moderne Saturnalia liggen in het verschiet. Het nieuwe stelsel vergt van de individuele onderzoeker regelmatige deelneming aan een academische maskerade, een zwaan-kleefaan met praalwagens. Hij moet aansluiting zien te vinden bij een groep onderzoekers met solide reputatie, te zamen goed voor vijf of tien arbeidsjaren wetenschappelijk personeel. De individuele plannen van dit team moeten vervolgens gebundeld en worden opgetuigd tot een aantrekkelijk ogend 'programma'. Dan volgt de lange gang langs de faculteit, het college van bestuur, de commissie van externe beoordelaars en de minister van onderwijs en wetenschappen.

Maar het grote geduld wordt ruim beloond. Wie de verplichte figuren met voldoende behendigheid en volharding heeft gedanst, komt in aanmerking voor voorwaardelijke financiering en dat betekent dat zijn programma voor tenminste vijf jaar is 'veilig gesteld.'

Hoe is het de rechtswetenschap vergaan onder het oude, ongeprogrammeerde stelsel? Wat gebeurt er als 'onderzoekers met solide reputatie bij gezaghebbende vakgenoten' vrij worden gelaten en wordt volstaan met een verantwoording achteraf. Wat deden bij voorbeeld Ph.A.N. Houwing en M.H. Bregstein in een willekeurig gekozen periode van vijf jaar (1950-1954)? Houwing schreef preadviezen over vennootschapsrecht en medezeggenschap en het afscheiden en individualiseren van vermogensbestanddelen voor respectievelijk de vereniging 'Handelsrecht' en de Broederschap der Notarissen, voorts een zeer degelijk opstel over overmacht dat werd geplaatst in het *WPNR* en bovendien annooteerde Houwing in deze periode 104 arresten van de Hoge Raad in de Nederlandse Jurisprudentie. Bregstein publiceerde in deze jaren in dit tijdschrift over uiteenlopende

* Citaten ontleend aan een brochure van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

onderwerpen als onrechtmatige daad en de bewijskracht van onderhandse akten Een rectorale rede 'De betrekkelijke waarde der wet' werd gewijd aan een bestrijding van de beschouwingen van Houwing over de 'zekerheid omtrent het recht' Verder beantwoordde Bregstein in het *WPNR* een groot aantal rechtsvragen

Wat leert deze (onvolledige) inventarisatie?

Een ding hebben Houwing en Bregstein in ieder geval gemeen het door hen verrichte onderzoek in de periode 1950-1954 kan niet door de beugel van de voorwaardelijke financiering Een eerste bezwaar is hun solistisch optreden Om zich te kwalificeren voor voorwaardelijke financiering hadden zij zich moeten aansluiten bij een onderzoeksgroep van tenminste 'vijf full time equivalenten wetenschappelijk personeel'

Een tweede, en ditmaal fatale, tekortkoming is de omstandigheid dat in de wetenschappelijke produktie van Houwing en Bregstein met de beste wil geen 'programma' valt te ontdekken Wat een 'programma' nu precies is, wordt door de minister zorgvuldig geheim gehouden, maar in ieder geval is het meer dan een 'project' en minder dan een vakgebied (staatsrecht, strafrecht, privaatrecht)

Nog in een ander opzicht is deze steekproef getrokken uit kwalitatief hoogwaardig onderzoek instructief Het blijkt dat het rechtswetenschappelijk bedrijf reeds in belangrijke mate is onderworpen aan een externe beoordeling en landelijke afstemming die zeer bevredigend functioneren Een groot deel van het juridisch onderzoek mondt immers uit in preadviezen, annotaties, handboekenseries e d , publikatievormen waarbij de auteurs op grond van hun gebleken verdiensten worden uitgenodigd door – vaak buiten universitaire – deskundigen die de markt van vraag en aanbod ter dege kennen (de Koninklijke Notariele Broederschap, de redactie van de Nederlandse Jurisprudentie bij voorbeeld)

Het valt niet in te zien dat een door de minister benoemde commissie in dit opzicht beter werk kan leveren Het brede spectrum van de Nederlandse rechtswetenschap (van administratief recht tot zeerecht) vergt in ieder geval een brede samenstelling En wat aan breedte wordt gewonnen gaat noodzakelijkerwijs aan diepte verloren Op zijn best is het nieuwe stelsel een tijdrovende doublure, op zijn slechtst een gevaarlijke doorkruising van bestaande, succesvolle procedures

Wat zouden Houwing en Bregstein, zo zij een plaats hadden verworven in een voorwaardelijk gefinancierd programma 1984 1988, moeten antwoorden op een uitnodiging van de Koninklijke Notariele Broederschap om een preadvies te schrijven over respectievelijk het afscheiden van vermogensbestanddelen en de onherroepelijke volmacht? Heelaas, onze pen is reeds voor vijf jaar verpand aan het programma 'Wonen en Werken'

Het stelsel van voorwaardelijke financiering doet een krachtig beroep op talenten die op gespannen voet staan met de traditionele idealen van de wetenschap helderheid en waarheidshefde Handhaving van een zekere flexibiliteit vergt programma's met zodanig vage contouren dat zeer uiteenlopende projecten er met enige goede wil onder kunnen vallen Hiernaast is het voor de individuele onderzoeker onweerstaanbaar verleidelijk om, onder oogluikende goedkeuring van de beoordelende instanties, de tijd nodig voor zijn aandeel in het programma fors te overdrijven en aldus zijn niet-gebonden onderzoek intern te subsidiëren Een scherpe diagnose van deze minder fraaie, maar volstrekt voorspelbare symptomen van de voorwaardelijke financiering is te vinden in een artikel van de Groningse econoom Pen (Parool, 31 mei 1983)

Naast de publikatievormen waartoe de auteur door anderen wordt uitgelokt (preadviezen, annotaties, boekbesprekingen) baant zich gelukkig nog een brede stroom spontaan verricht onderzoek naar de tijdschriftredacties Een gereed produkt wordt dan ter beoordeling aangeboden Voor het geval het ingezonden artikel, vaak de vrucht van vele

maanden noeste arbeid, wordt afgewezen, lijkt dit een enorme verspilling. Was dit niet te vermijden? Is het niet zo, dat goed onderzoek zich daardoor onderscheidt dat het is voorafgegaan door een heldere probleemstelling, een beredeneerde keuze van de te volgen methoden en tenslotte een werkplan met een begroting van het aantal werkbare dagen dat nodig is voor de voltooiing van de onderneming? Probleemstelling, methodologie en werkplan, dat zijn in ieder geval volgens de literatuur over de voorwaardelijke financiering de sleutels tot succes. Als dit inderdaad de gang zou zijn van goed onderzoek, dan lijkt het toch uitermate efficiënt wanneer plannen die naar het oordeel van een commissie van ervaren onderzoekers in deze opzichten te kort schieten in de kiem worden gesmoord? Maar helaas, zo gaat het niet. Dat in de regel een auteur zijn studie afsluit met het schrijven van een inleiding waarin hij de probleemstelling onthult, is niet zozeer het bewijs van een chaotische werkwijze, als wel gevolg van het feit dat probleemstelling, methode en werkplan zich al doende wijzigen. Een vermoeden van onbenulligheid is op zijn plaats wanneer het onderzoek is verlopen geheel langs de bakens die van te voren zijn uitgezet. Verrassend onderzoek plaatst allereerst de onderzoeker voor verrassingen. Onvermoede vondsten dwingen hem zijn strategie aan te passen. Voortdurende wisselwerking tussen probleem, methode en conclusie, is het kenmerk van een vruchtbare studie. Rechtspraakanalyse, historisch onderzoek en rechtsvergelijking vormen geen vast repertoire dat volgens programma moet worden afgedraaid, maar bieden wisselend perspectief, al naar de weg die het onderzoek blijkt in te slaan.

Hoe vrolijk blijft de rechtswetenschap? De grenzen tussen farce en tragedie zijn vloeïend. Het is goed mogelijk dat achter de bont geschilderde coulissen van de voorwaardelijk gefinancierde programma's de rechtswetenschap op de been blijft en – met tijdverlies – zijn gewone gang blijft gaan. Maar evenmin is het denkbeeldig dat de voorstelling uit de hand loopt en de rechtswetenschap wordt verkaveld in thema's, zwaartepunten en aandachtsvelden, bemand door 'veilig gestelde' onderzoeksteams van tenminste vijf full time equivalenten. En dan dreigt het gevaar dat men op zekere dag tot de ontdekking komt dat weliswaar de archiefkasten uitpuilen met nota's, rapporten en terreinverkenningen, maar dat de rechtswetenschap is verdwenen.

J.H.N.